

HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA GAPLARGA TURLICHA YONDASHUVLAR

Urinboyeva Nilufar Ashirali qizi

Farg‘ona davlat universiteti lingvistika (ingliz tili) yo‘nalishi magistranti

Yusufjonova Feruzaxon Qurbonovna

Farg‘ona davlat universiteti gumanitar yo‘nalishlari bo‘yicha chet tillari kafedrası

katta o‘qituvchisi

nilufarurinboyeva92@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hozirgi zamon tilshunosligida gaplarga turlicha yondashuvlar yoritilib beriladi.

Kalit so‘zlar: *qo‘shma gap, ergash gap, gap.*

Hozirgi zamon tilshunosligida gaplarga bo‘lgan yondashuvlar turlicha bo‘lib, gapga tilshunoslikda quyidagicha ta’rif beriladi. Bir yoki bir nechta so‘zdan tashkil topgan, birinchi darajali predikativlik xususiyatiga va ohang butunligiga ega bo‘lgan hamda nisbiy tugal fikr anglatadigan tilning muloqot birligi gap deyiladi.

Yuqoridagi ta’rifdan kelib chiqadigan bo‘lsak, gap bir sozdan ham, bir nechta so‘zlardan ham iborat bolishi mumkin. Gap bo‘lishining eng muhim jihatlaridan biri shuki, unda predikativlik jihatlari, ohang butunligi va u ma’lum bir tugallangan fikrni anglatishi kerak.

Muloqot jarayonimizda biz hech qachon bir xil qolipdagi tushunchaga asoslangan holatda suhbat qurmaymiz. Nutqimiz jarayonida har bir gapiruvchning o‘z fikrlarini ifodalashi va yetkazib berishi orqali muloqotda turli-tuman gap turlariga duch

kelishimiz mumkin. Bu gaplar ayrim holatlarda bitta soʻz bilan, ayrim holatlarda esa oʻnlab soʻzlarning yigindisidan tashkil topishi mumkin.

Tilshunos Irisqulovning fikrlariga koʻra, har qanday gapda birinchi darajali predikativlik boʻlishi lozim, aks holda u gap emas balki soʻzlar yigindisi yoki soʻz birikmasi boʻlib qoladi. Predikatsiya uchta maʼnoni aniq ifodalab berilishi shart, yaʼni u modallik, shaxs va zamoni korsatishi lozim. Masalan tilshunos Irisqulov oʻzining "Tilshunoslikka kirish" kitobida shunday misollar keltiradi;

1) Tong otdi. Toclar orasidan koʻtarilgan quyosh nuri yaylov maysalarida yarqirab koʻrindi, koʻz qamashdi! (I. Rahim)

2) Koʻrdim. Gaplashdik.

3) Men oʻqiyapman.

Yuqorida keltirilgan birinchi misolda modallik mayli sintaktik kategoriya vositasida ifoda etilib, aniqlilikni koʻrsatadi, ikkinchi misolda shaxs maʼnosini grammatik vositalar orqali ifodalangani va uchinchi misolda zamon maʼnosi grammatik zamon kategoriyasi orqali ifodalanib, uchta zamonning biriga, yaʼni hozirgi zamoni ifodalayotganini koʻrishimiz mumkin.

Falsafa fanlari nomzodi, dotsent S. Nazarovaning fikriga koʻra, gap bu kishilarning bir-birlari bilan fikr almashish uchun ishlatiladigan asosiy til birligi hisoblanadi. Gap soʻzlovchi uchun fikr ifodalash va maʼlumotni uzatib berish, tinglovchi uchun esa maʼlumotni qabul qilish vositasi hisoblanadi. Har qanday gapda kesim ishtirok etishi shart deb biladi. Chunki agar gap kesimlik koʻrsatgichlari bilan shakllangan boʻlsagina, u tugal ohangni ifodalaydi degan fikrni olgʻa suradi. Buning sababi shundaki, gap kesimga ega boʻlmasdan tugal maʼnoni, fikrni ifodalay olmaydi va quyidagi misollar orqali oʻz fikrlarini yoritib berishgan. Masalan Chiroyli kitob birikuvida soʻzlovchi nazarda tutib gapirgan fikr, gʻoya toʻliq yuzaga chiqmagan, buning sababi shundaki, soʻzlovchining kitob haqida nima demoqchiligini bu birikuv toʻliq yoritib bera olmagan. Bir tarafdin olib qaraganda Chiroyli kitob birikuvida kitobning xususiyati haqida maʼlumot berayotganidek tuyulishi mumkin, lekin bu aynan soʻzlovchi maqsad qilib aytayotgan axborot emas deb biladi.

S. Nazarova gapni shakllantirishda ohangning rolini juda muhim ahamiyat deb hisoblaydi. Chunki gap va gap bo‘lmagan nutqiy hodisa so‘zlarning muhim farqlaridan biri ham tugal bo‘lmagan ohangga ega bo‘lishida deb biladi. Qachonki so‘z yoki birikma fikriy, sintaktik va ohang jihatidagina tugallikka ega bo‘lsa ana oshandagina u gap tusiga kiradi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

S. Nazarovaning gap haqidagi fikr va mulohazalaridan shuni anglab yetishimiz mumkinki, nutqiy gapning asosiy belgilari quyidagilar, ya’ni:

1. gap nisbiy tugal fikrni anglatishi shart
2. gap grammatik jihatidan shakllangan bolishi shart
3. tugal fikr va sintaktik shaklga muvofiq tugallangan ohangga ega bo‘lishi shart
4. axborot beruvchi eng kichik birlik hisoblanishi kerak

Ingliz tilshunosi S. Andersen ham gap turlari va funksiyalari haqida so‘z yuritar ekan, gap o‘zi nima degan savolga , gap bu ma’lum bir ma’no anglatuvchi so‘z yig‘indisi hisoblanadi deya ta’rif keltirgan. Uning fikricha gap muloqotning asosiy jarayoni hisoblanadi va gap quyidagilarni ifodalashi shart deb belgilaydi

1. A statement (I am studying) ya’ni shaxs-son va zamonni
2. A command (Go away) buyruqni
3. An exclamation (I am so excited) his-hayajonni
4. A question (What time is it?) soroqni

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. S.Nazarova. Tilshunoslikka kirish
2. 2.Apollova M.A. Specific English (grammatical problems of translation) M, 2017, p29
3. Quirk R. A Grammar of Contemporary English. London, 2012 (358p)
4. Rayevska N.M Modern English Grammar. Kiev, 2016 (304p)
5. Strang B. Modern English Structure. London, 2014 (299p)
6. Schibsbye Knud. A Modern English Grammar. Oxford,2010 (346p)